

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ПЕРЕВАГА У ФУНКЦІОНУВАННІ ТА УПРАВЛІННІ РЕГІОНАЛЬНОЮ ГАЛУЗЗЮ ТУРИЗМУ

Анотація. У статті розглянуті кластерні підходи як основна перевага удосконалення механізмів функціонування та управління туристичної індустрії на рівні країни та регіону. Проаналізовані складові кластерних механізмів управління, обґрунтовано їх інноваційний характер. Запропоновано комплекс заходів для створення сприятливих умов розвитку туристичних кластерів.

Ключові слова: кластеризація, інноваційні підходи, туристичний кластер, туристична галузь, механізми функціонування.

Summary. The cluster approaches as the main advantage of the improvement of the mechanisms of the functioning and the management of the tourism industry at the country and the region level are considered in the article. The components of the cluster mechanisms of the management are analyzed; their innovative character is substantiated. The complex of the measures of the creation of the favorable conditions of the development of the tourist clusters is proposed.

Key words: clustering, innovative approaches; tourist cluster; tourism industry; mechanisms of functioning.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-46-2-111-115

Постановка проблеми. В умовах висококонкурентного ринку та поширення ролі глобальних корпорацій більшість підприємств змушені шукати шляхи інтеграції для реалізації цілей підприємницької діяльності. Однією з перспективних форм економічної інтеграції є формування інноваційних кластерів, які являють собою групи підприємств, фірм, організацій та установ, діяльність яких знаходиться в одній (чи споріднених) сферах бізнесу за економічними інтересами та регіональною ознакою. Перевага і новизна кластерного підходу полягають у тому, що він надає високої значущості макроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку.

Сьогодні кластеризація є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії тиску глобальної конкуренції з боку монопольних транснаціональних корпорацій (ТНК). Найважливішим показником діяльності кластерів є забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку. Тому кластерний розвиток туристичних дестинацій як окремих регіонів країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки туризму. Крім того, кластери являють собою таку комбіна-

цію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням економічних кластерів були присвячені публікації К. Адамова, Ю. Арутюнова, А. Александрової, Е. Белякової, Ю. Ковальова, І. Пилипенка, українських учених-регіоналістів: К. Андришенка, М. Войнаренка, В. Бондаренка, О. Дейнека, В. Демченка, О. Крайника, Н. Мартишенка, Д. Стеченка, С. Соколенка, А. Требуха, Г. Михайліченка. Результатом їхніх досліджень стали моделі кластерних угруповань природної чи культурної спадщини, освітніх установ, об'єктів туристичної інфраструктури, проєктних і наукових організацій, аргументовано доведені роль та місце кластерів у розвитку регіональних економічних систем, зокрема туристичних.

Мета статті — розглянути та проаналізувати кластерні підходи в удосконаленні механізмів функціонування та управління туристичною індустрією; обґрунтувати інноваційний характер кластерних механізмів управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим чинником забезпечення економічного зростання країни та її регіонів залишається туристична діяльність. Експерти відзначають постійне

© О. А. Марченко, 2019

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Марченко О. А. Кластеризація як інноваційна перевага у функціонуванні та управлінні регіональною галуззю туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 2 (46). С. 111–115.

References (APA):

Marchenko, O. A. (2019). *Klasteryzatsiia yak innovatsiina perevaha v funktsionuvanni ta upravlinni rehionalnoiu haluzzziu turyzmu* [Clustering as an innovative advantage in functioning and managing the regional industry of tourism]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (46), 111–115 (in Ukr.).

зростання її ролі у структурі глобальної економіки. На індустрію туризму припадає до 10 % світового валового національного продукту, 11 % світових споживчих витрат. Туристична галузь входить до трьох найбільш високоефективних та конкурентоспроможних галузей.

Світові економічні тенденції та особливості розвитку туристичної сфери на сучасному етапі визначають появу якісно нових умов господарювання з принципово новим характером економічних зв'язків і економічних відносин, вимагають інноваційного підходу до методів взаємодії між владою, бізнесом та громадськими інституціями. Серед найбільш ефективних форм інноваційного економічного розвитку закордонні та вітчизняні фахівці відзначають кластерний підхід до структурування економіки, обґрунтування стратегій національної та регіональної економічної політики й підвищення конкурентоспроможності продуктів та послуг. Тому вивчення можливостей і досвіду запровадження кластерної моделі організації туристичної діяльності є перспективним та актуальним.

Механізми ефективного функціонування кластера забезпечують умови, які сприяють руху інформації і координації інтересів горизонтально і вертикально пов'язаних підприємств. Зумовлено це географічною близькістю, а також зв'язками, що виникають у наукових співтовариствах, професійних асоціаціях, нормами поведінки і вірою в тривалі і міцні взаємини [1, с. 86].

Кластерна технологія забезпечує можливість ведення конструктивного і ефективного діалогу між спорідненими організаціями, їх постачальниками і владою. Спрямовані на поліпшення умов функціонування кластера, державні інвестиції приносять користь одразу багатьом компаніям. Завдання влади при цьому — виявити основні кластери, у яких зацікавлений регіон, через формування інституціонального механізму в законодавчому плані, об'єднання наявного інтелектуального і науково-освітнього потенціалу, матеріально-технічних та інших ресурсів, визначення стратегічних основ розвитку [2, с. 144].

У проєкті Концепції створення кластерів в Україні визначено чотири види кластерів, зокрема туристичний кластер, а в проєкті Концепції національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів наголошено на пріоритетності формування транскордонних туристичних кластерів. На жаль, ці документи поки що не отримали схвалення Верховної Ради України, проте започаткували процес формування інституційного середовища для реалізації кластерної моделі розвитку економіки України.

Світова практика переконує, що в становленні та функціонуванні кластерів важливу роль відіграють наукові та освітні установи (найчастіше — навчальні заклади), тому, враховуючи законодавчі

обмеження, які існують в Україні для вищих навчальних закладів стосовно можливості ведення господарської діяльності, кластери в Україні за участі навчальних закладів можна створювати у вигляді інноваційної структури Б-виду. Формування конкурентоспроможного туристичного кластера приводить до створення та просування бренду дестинації як одиниці кластера [3, с. 86].

Однією зі складових кластерних механізмів удосконалення регіональної структури галузі туризму є кластерна ініціатива. Вона визначається як організована спроба збільшити темпи зростання і конкурентоспроможність кластера в певному регіоні, залучаючи до проєкту кластерні фірми, державу і дослідні інститути. У своїй багатокомпонентній основі туристичний кластер формує додатковий синергетичний та компліментарний актив завдяки:

- координації сумісних дій, посиленню обміну інформацією, досвідом, інноваційними технологіями, сумісному використанню обслуговуваних інфраструктурних об'єктів дестинації;
- підготовці та підвищенню кваліфікації кадрів туристичного супроводу й обслуговування;
- можливості реально порівняти роботи фірм-конкурентів, ефективності їхньої діяльності;
- наявності трудових ресурсів відповідної кваліфікації;
- застосуванню особливих режимів оподаткування, інвестування, соціальних ініціатив;
- інституційна підтримка правовому регулюванню, наданню субвенцій.

На території України діють територіально-рекреаційно-туристичні комплекси (кластери), відомі ще за радянських часів: Трускавець, Моршин, Миргород, які об'єднують свої зусилля з просування продукту дестинації, сформованого на основі природних джерел та ресурсів санаторно-курортного комплексу. Однак сьогодні є багато успішних кластерних утворень у сфері туризму пізнавального, пригодницького та етнографічного типів:

- Кам'янець-Подільський туристичний кластер, кластер «Оберіг» (Хмельницька область);
- кластер «Вознесенськ» (частина «Південного золотого кільця України»);
- туристично-рекреаційний кластер «Дністровський каньйон» (Тернопілля);
- кластери сільського зеленого туризму Одещини, Херсонщини, Закарпаття та ін., які доводять своїм існуванням ефективність державно-приватного партнерства заради досягнення мети — сталого розвитку туризму в регіоні, якісного надання туристичних послуг, стимулювання попиту та підтримання його належного рівня, забезпечення робочими місцями місцевих жителів.

Повноцінно функціонуючим кластером можна назвати лише курортнополіс «Трускавець», який

не втратив інноваційної складової (лише завдяки ініціативі окремих особистостей-інноваторів), та має сформований бренд «дестинації курортного типу». Основою формування кластера, окрім ресурсного потенціалу, повинен стати його інноваційний потенціал. На рис. 1 наведено модель

туристичного кластера, яка побудована на інноваційній основі, формує його додатковий капітал (в окремих випадках — репутаційний капітал) як привабливу дестинацію, що розвивається за інтенсивною моделлю інноваційного розвитку з використанням новітньої інформаційно-комуніка-

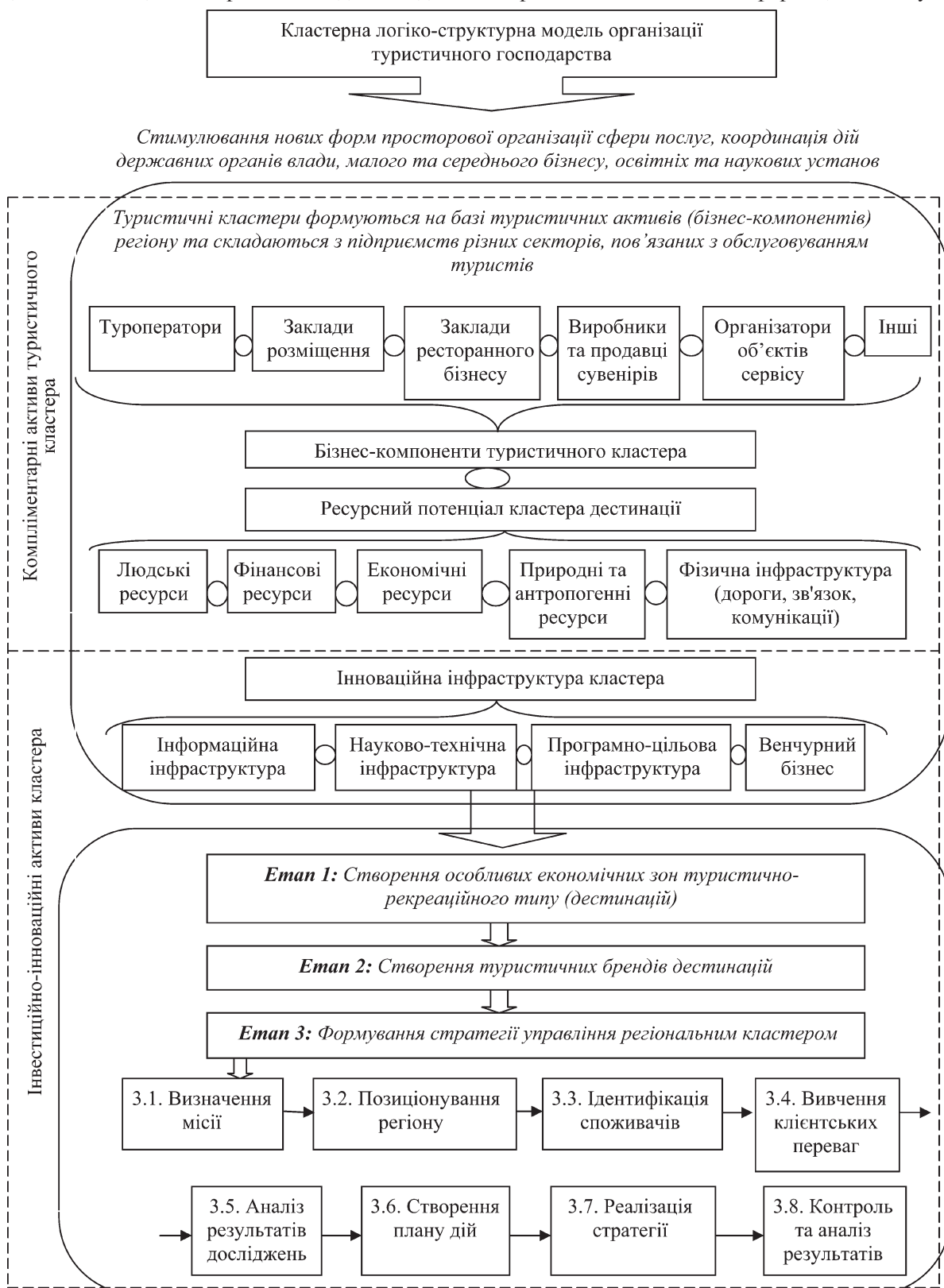

Рис. 1. Модель регіонального туристичного кластера, побудованого на інноваційній основі [1]

ційної, науково-технічної та програмно-цільової інфраструктури, розвитку венчурного бізнесу та сприятливих умов його процвітання [1, с. 156].

Завдяки теоретико-аналітичним викладенням та змістовим наповненням сформуємо дефініції:

1. Інноваційна туристична система — це компліментарні активи виробництва туристичного продукту, які містять підприємства різних секторів, пов'язані з обслуговуванням туристів, тобто підприємства-продуценти, організатори об'єктів сервісу, виробники туристичних сувенірів.

2. Інноваційна туристична інфраструктура — це сукупність туристичних кластерів; туристичних технопарків (переважно на курортологічних засадах); науково-інноваційних бізнес-інкубаторів; венчурних туристичних підприємств; туристичних центрів комерційного розвитку туризму.

Метою створення особливих економічних зон туристично-рекреаційного типу є залучення інвестицій, активізація підприємництва, підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів та конкурентоспроможності туристичного статусу регіону; можливість активізації спеціалізованого туристичного підприємництва в кожному кластері для збалансованого розвитку всієї туристично-рекреаційної системи.

Кластери в галузі туризму є формою регіонального об'єднання підприємств туризму та суміжних галузей, використання комплексуювальних туристично-рекреаційних ресурсів на умовах горизонтальної та вертикальної інтеграції, розміщених на компактній території. Вони сприяють раціональній трансформації або реструктуризації галузі туризму, оскільки є джерелом ресурсозбереження, підвищення доходності функціонування своїх складників, синергетичних ефектів від туристичної діяльності. Характерними ознаками кластерів у галузі туризму є, насамперед, чітко виражена спеціалізація, спільне взаємовигідне використання ресурсів та ринків, компактність розміщення, використання інновацій як умови створення, добровільність утворення суб'єктами господарювання [4, с. 206].

При цьому інновації у кластерах можуть мати місце як в обґрунтуванні нових конкурентоспроможних туристичних продуктів та послуг, так і при набутті конкурентних переваг, технологіях та механізмах здійснення туристичної діяльності, управлінні нею. Особливе значення у вдосконаленні структури туристичної галузі кластери мають у регіонах із значним туристично-рекреаційним потенціалом та наявністю значних резервів у розвитку галузі. Визначено, що найбільш поширеними є кластери, які утворюються навколо комплексуювального ядра або центру з метою спільної експлуатації його конкурентних

переваг. Їх прикладами є відомі курорти або туристичні центри (Бердянськ, Буковель, Моршин), природні або культурно-історичні атракції (мінеральні води, грязі, морські та лісові ресурси, о. Хортиця, архітектурні комплекси міст, замків тощо).

Як підсумок визначення ефективності туристичного кластеру слід запропонувати оцінювання показника доходу від продажу продукції туристичної галузі окремим регіональним кластером, зокрема від туристичної ренти (монопольної, диференціальної, абсолютної, квазіренти, споживчої ренти, екологічної антиренти), який визначають як:

$$X_{ij} = S_i (1/n - b_{ij} (p_{ij} - p)),$$

де X_{ij} — дохід від продажу послуг (i) туристичного кластера (j); S_i — продажі послуг (i) загалом у країні (у регіоні, у дестинації); n — кількість підприємств туристичної сфери, що надають ці послуги; b_{ij} — змінна попиту, який вказує на залежність ринкової частки туристичного кластера від ціни на його послуги; p_{ij} — ціна послуг певного кластера; p — середня ціна конкуруючих аналогічних послуг в інших регіональних (міжнародних) туристичних кластерах.

Пошук адекватних, швидкозмінних способів організації туристичного виробництва та економічної взаємодії спрямований на оптимізацію використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, підвищення ефективності виробництва та збільшенню конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках є пріоритетним завданням управлінських інновацій. У зв'язку з цим однією з головних складових успішного кластера є його інноваційна спрямованість, оскільки без їх впровадження кластерне об'єднання буде прототипом територіально-виробничих об'єднань і зможе проіснувати лише обмежений проміжок часу до логічного завершення свого виробничого потенціалу.

Обґрунтовано, що їх склад доцільно доповнювати альтернативними видами туристичної діяльності та супутніх послуг. Наприклад, традиційний курортно-лікувальний відпочинок у Бердянсько-Приморському туристичному кластері доцільно доповнити функціонуванням агросадіб та ферм і на їх основі — послугами сільського зеленого туризму, органічного землеробства та садівництва. Це сприяло б урізноманітненню туристичної діяльності, підвищенню ефективності розвитку галузі та результативності відпочинку для споживачів, раціональному використанню наявних у Запорізькій області туристично-рекреаційних ресурсів. Такі самі пропозиції стосуються Хортицького туристично-екскурсійного кластера. До його складу можна також включити заклади приморського туризму, лікування та оздоровлення.

На основі розміщення та експлуатації туристично-рекреаційних ресурсів урочища Кам'яна могила, райцентрів області також доцільно утворити туристично-рекреаційні кластери зі спеціалізацією на відпочинковому, культурно-пізнавальному, релігійному, сільському, зеленому та ностальгійному туризмі. При цьому важливо вказати, що до складу кластерів, крім туристичних, входять агросадиби, сільськогосподарські, транспортні підприємства, заклади громадського харчування, соціально-культурні установи, де розміщені або які самі є туристичними атракціями. Їх кількість обмежується тісністю наявних зв'язків, обсягами матеріально-ресурсних та грошових потоків, радіусом розміщення. Розрахунок останнього доцільно здійснювати на основі відповідного програмного забезпечення [4, с. 168].

Інноваційний характер туристичним регіональним кластерам надають нові туристичні бренди, послуги на умовах франшизи, соціальні інновації у вигляді інтеграційних об'єднань об'єктів туризму з метою збільшення сукупності надаваних послуг та розваг. Доцільно розвивати державно-приватне партнерство з метою удосконалення регіональної структури та підвищення ефективності розвитку галузі на основі бюджетної підтримки пріоритетних науково обґрунтованих бізнес-планів та інноваційно-інвестиційних проєктів. Інноваційні розробки стосуються також інформаційного забезпечення туристичної діяльності, поширення реклами в мережі Інтернет, навчання та підвищення кваліфікації кадрів на інноваційних засадах.

Висновки. З метою створення сприятливих умов розвитку туристичних кластерів вважаємо за необхідне реалізацію комплексу заходів на рівні національної економіки: розроблення й удосконалення законодавства з питань створення та регулювання діяльності кластерів в Україні; інформування потенційних учасників про переваги туристичних кластерів; державна підтримка розвитку туристичних кластерів, зниження адміністративних бар'єрів; підвищення ефективності системи навчання і підготовки спеціалістів у сфері туризму та готельно-ресторанної справи.

Таким чином, кластерна модель регіонального розвитку активізує підприємницьку діяльність у сфері туризму, сприяє створенню нових робочих місць, зростанню доходів місцевого населення та наповненню бюджетів, покращенню якості туристичних продуктів тощо. Функціонування туристичних кластерів сприяє ширшому використанню інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій, підвищенню рівня кваліфікації й інтелектуального потенціалу кадрів, зайнятих у туристичній галузі.

Література

1. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. С. 341–349.
2. Michael E. Tourism micro-clusters. *Tourism Economics*, 9 (2), 133–145, 2013.
3. Jackson J., Murphy P. Clusters in regional tourism. *An Australian case. Annals of Tourism Research*, 4 (33), 1018–1035, 2016.
4. Марченко О. А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі : монографія. Херсон : Айлант. 2014. 344 с.

References

1. Mykhaylichenko, H. I. (2012). *Formuvannya innovatsiynykh turystychnykh klasteriv yak konkurentnoyi perevahy rozvytku rehionu* [Formation of innovative tourist cluster as a competitive advantage of the development of the region]. *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, 341–349 [in Ukr.].
2. Michael, E. (2013). Tourism micro-clusters. *Tourism Economics*, 9 (2), 133–145.
3. Jackson, J. & Murphy, P. (2016). Clusters in regional tourism. An Australian case. *Annals of Tourism Research*, 4 (33), 1018–1035.
4. Marchenko, O. A. (2014). *Transformatsiyi ta udoskonalennya rehionalnoyi struktury turystychnoyi haluzi* [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry]. Kherson, Ayalant [in Ukr.].